

- міжвоєнній Чехословаччині (1919-1939). Прага: Národní knihovna České republiky, 2019. 331 с.
19. Радченко А. «Голодна» політика на Україні. // Нова Україна. Прага, 1922. Ч. 4-5. 30 травня. С. 32-35.
20. Саноцька Х. І. Творчі взаємозв'язки В. Касіяна з чеською культурою. // Проблеми слов'янознавства. Львів, 1987. Вип. 35. С. 31-37.
21. Сладек З. Русская и украинская эмиграция в Чехословакии. // Советское славяноведение. 1991. № 6. С. 24-36.
22. Сладек З. Русская эмиграция в Чехословакии: развитие «русской акции». // Славяноведение. 1993. № 4. С. 28-38.
23. Сріблянський М. Голод, його причини і боротьба з ним. // Нова Україна. Прага 1922. Ч. 7. 1 липня. С. 1-5.
24. ЦДАВО України, ф. 4440, оп. 1, спр. 16.
25. Щербаківський Вадим. Мемуари. // Пам'ятки України. 2007. № 4. С. 22-292.
26. Československá pomoc ruské a ukrajinské emigraci. Praha, 1924. 128 s.
27. Hlad na Ukrajině. 1933. Č. 1-2. Listopad. 31 s.
28. Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Rusové a Ukrajinci. 2. svazek. Vratislav Doubek (ed.). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2016. 733 s.

Інна Гороф'янюк

ГОЛОДОМОР НА ПОДІЛЛІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛЕКТНОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена аналізу діалектних текстів про голодомори, записаних студентами-філологами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського від 36 очевидців Голодомору 1932–1933 та голоду 1946–1947 рр. здебільшого з Вінницької обл. Записи опубліковані окремою книгою книга «Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згас»: Хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів (Вінниця, 2014). Змістове наповнення явища ГОЛОД у текстах відносно сталє: 'відсутність звичної їжі', 'вживання в їжу недопустимих за звичних умов продуктів', 'канібалізм', 'спланованість цього явища через вилучення продуктів харчування'.

Ключові слова: Голодомор, Поділля, Вінницька область, діалектний текст, інформатор.

Світлій пам'яті
моїх бабусь Жені і Віри та
дідусів Михайла і Романа,
які пережили голодомори, присвячую.

Горофянюк (у дівочтсі – Дячук) Євгенія Яківна,

1920 р. н., освіта – педагогічне училище (учитель початкових класів), народилася в с. Терехова Козятинського р-ну Вінницької обл., з 1946 р. проживала в с. Поличинці Козятинського р-ну Вінницької обл.

Запис здійснила випускниця Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського Войцехівська Аліна в січні 2014 р.

+

Ішли на роботу, то нам наказували, щоб ми зачинялися на клямку і нікого не пускали. І ми зачинялися на клямку, бо приходили такі, шо вони голодні. Баба варила картоплю курам, то прийшла така і фатала картоплю цю, шо баба варила курам, і брала у пеліну, щоб дома ше сестра найлася. То баба, то баба її ше дала цеї

Ішли на роботу / то нам наказували / щоб ми зачин'алис'а на к'лямку і н'ікого не пускали // і ми зачин'алис'а на к'лямку / бо приходили та'к і / шо во'ни голодні // баба варила кар'топл'у 'курам / то прийшла та'ка і фа'тала кар'топл'у ц'у / шо баба варила 'курам / і брала у пел'іну / щоб 'дома ше сест'ра най'лас'а // то баба / то баба її'їи ше да'ла це'її

Протягом ХХ ст. голод декілька разів мав характер масового лиха в Україні, він став причиною гибелі мільйонів людей і в пам'яті декількох поколінь залишився в колі найважливіших подій у житті. Явища такого масштабу не можуть не знайти відображення в мові.

І хоча історики вже уклали широкий корпус праць про Голодомор на Поділлі, та ми переконані, що зобов'язані сьогодні максимально повно зафіксувати свідчення ще живих жертв українського Голодомору 1932_1933 та голоду 1946_1947 рр. задля створення

повної документальної бази історії України ХХ ст., зокрема й цифрової. Керуючись високою метою – зробити свій внесок у збереження пам'яті подолян про трагедію Голодомору, студенти-філологи Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського під керівництвом доц. Гороф'янюк І. В. та доц. Костюк А. В. системно записували на цифрові носії свідчення людей, котрі пережили лихоліття 1932–1933 та 1946–1947 рр., під час діалектологічної практики упродовж 2007–2013 років. Результатом праці стала книга «Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згас»: Хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів [1], що містить 37 текстів-спогадів очевидців Голодомору, записаних експедиційно у 34 населених пунктах Вінницької (30 н.п.), Хмельницької (2 н.п.), Житомирської (1 н.п.) й Чернівецької (1 н.п.) областей.

Зафіксовані тексти подаємо фонетично затранскрибованими, що є традицією для хрестоматій діалектних текстів, та паралельно наводимо розповідь інформатора засобами української графіки з максимальним збереженням говіркових особливостей. До такого способу подачі матеріалу ми вдалися з огляду на призначення книги не лише для філологів, а й для пересічного читача (див. Мал. 1).

Переконані, що аудіо- та відеозаписи розповідей свідків Голодоморів, які ми додаємо до книги окремим диском, знайдуть поціновувачів не лише з-поміж фахівців-діалектологів, а й насамперед для істориків, культурологів, етнологів, та й для пересічних читачів, яким небайдужа доля України та її минулого.

П. Ю. Гриценко стверджує, що сучасні записи діалектного мовлення у формі діалектних текстів становить неабияку цінність. По-перше, вони репрезентують говірки початку ХХІ століття. По-друге, вони вербалізують духовну та матеріальну культуру української нації, «автентичні діалектні тексти ... репрезентують різноманітні свідчення про фрагменти культури діалектоносіїв...» [2, с. 13]. І, по-третє, діалектні тексти як зафіксовані суб'єктивні знання окремої особистості про епоху, у якій вона жила, є джерелом усної історії як особливої галузі історичних академічних досліджень.

Кожен представлений текст є свідченням страшної трагедії українського народу. У деяких записах інформатори самі пояснюють причини Голодомору, основними з яких є тогочасна влада чи Сталін: все забирали под чисту, то спеціально було зроблено, щоб народ гинув [1, с. 17]. повивозили всьо з України вивозили, щоб Росію кормити [1, с. 76]. і це зробив голодомор Сталін [1, с. 97]. голод зробив Сталін [1, с. 99]. воно й хліб був у державі, но людям не давали [1, с. 108]. Росія винна, бо вона хтіла Україну знищити [1, с. 125].

«Допомагали» українцям умерти від голоду місцеві представники влади, переважно односельці, намагаючись вислужитися, які тоді всьо позабирали [1, с. 74]. з діжки капусту забрали, і з льоху – бараболю [1, с. 76]. забирали і горщики з їжею, виливали або брали з собою [1, с. 81]. забрали баночку пвлітрову з горохом з вікна, і навіть

з голови гребінець в мене [1, с. 82]. були вибрані люди, що ходили по хазіях, то витрасали геть і з гладущиків [1, с. 118]. забирали всьо ... последні зерно забирали [1, с. 122]. це ж не чужі, що свої, Сталін сказав, щоб вони горшки у печі перекидали? [1, с. 143]. це були такі комітети неможливі. Шо це були за комітети? Це були люди, які лентяї, не хотіли робити в колгоспі, ходили пиячили і забирали в людей шо тільки могли найти [1, с. 129].

Тексти вражають страшними сценами знищення нації, адже часто вмирили цілі сім'ї чи навіть усі мешканці вулиці села: два брати й штири сестри – всі загинули [1, с. 18]. в кутку вздовж тільки-но пусті хати остались [1, с. 18–19]. Вивозили вмерших підводами [1, с. 86]. це їздять по селі, збирають цих мерших, а деякі ще й не померли ще [1, с. 105]. вони ще й і не померли, но вже опустились – на хвурі їх, на цвинтар [1, с. 106]. це ж не їден день возили цих умерших, а їх скільки днів возили цих померших уже [1, с. 107]. гет люди з голоду пухли і вмирили дуже [1, с. 117]. було шо то шестеро-восьмеро душ в сім'ї, то він один спаяся, а ті всі повимирали. Не було кому шестеро їм звести могили [1, с. 130]. вмирили на полі люди... спухали, спухне людина і ходе, ходе, і впала, і вмерла [1, с. 132]. забирають, де хто ще там трошки й дише, то туди (на підводу) його скидали, дойде там [1, с. 145]. Навіть окремі штрихи голоду очима дітей вражають масштабністю страшної трагедії: а були такі дні, дні тако по два, по три, шо нічо в хаті, крім води. Мама закіп'ятит, щоб сирової не пили, по стаканчику рано, вдень і ввечері [1, с. 90]. Бо таке явище було поширене на значній території України. Як зазначають інформатори, людей рятувала від голоду природа, оскільки легше ставало весною, коли з'являлася перша зелень або в землі знаходили минулорічну мерзлу картоплю, чи літом, коли в лісі достигали ягоди й виростали гриби: картоплі гнилі їли [1, с. 15]. ну якусь лободу, листя там з вишні [1, с. 19]. траву й щавель рвали, млинці пекли ... лободу. Бурячиння, з бурячиння борщ варили... ягоди збирали, рвали...так ягідьми жили ... губи збирали [1, с. 75]. кропиву, листя [1, с. 77]. їли жолуді, каштани, молюски, млинці з лободи [1, с. 81]. збирали равлики, приносили додому те й товкли їх [1, с. 83]. є кропива, а на городі картошка ця мерзла [1, с. 87]. їли квіти з акації і тоже пекли бліни із неї [1, с. 88]. гнилу бараболю мерзлу [1, с. 91]. липа, то ми цю липу гобщупаєм [1, с. 91]. їли люди даже осередки з сояшника, сояшниння... їли осередки з кукурудзиння [1, с. 92]. равлики даже їли [1, с. 93]. як він нас спасав, той щавій [1, с. 95]. це почалася вакаційка, то рвали ці квіти, сушили і такі пекли такі млинчики [1, с. 98]. на город лободу рвали [1, с. 103]. підеш ...шоб буряну зісти, нема – виїли, повиїдали, повизбирували [1, с. 104]. зібрали і це осьо голубінки, маремухи, бабки, синяки, гриби [1, с. 113]. так лісові ягоди і ці нас спасали від голоду [1, с. 114]. їли липу, щавій, хрін... липу терли... так само гнили бараболю їли [1, с. 125].

Від голоду люди втрачали людську подобу, що призводило навіть до споживання в їжу собак і котів: псів вбивали, котів, всьо їли [1, с. 93]. їли коні теже, таки й пси їли, даже собак не було, ловили собаки, ворони ловили, теже їли люди, вси їли [1, с. 133] чи навіть людюїдства: свого сина зарізавав і став варити [1, с. 19]. жінка їдна... сестру свою зарізала [1, с. 19]. були в інших селах випадки, коли люди їли своїх дітей [1, с. 80]. вона порубала свою дитину, зварила і з'їла [1, с. 82]. їли трупи, їли людей [1, с. 128]. вмерла дитина і жінка порубала її, поклала в діжку, і варила, і їла то м'ясо з дитини [1, с. 133].

Екстремальність ситуації голоду зумовлює виправдання порушення усталених звичаїв і норм поведінки. Голод – це час, коли прощається невиконання релігійних звичаїв, зокрема поховальної обрядовості: вивозили вмерших підводами. Набере на підводу чи двоє, чи троє там, заїде на вулицю, хто там його вже попросить, не знаю. Тей викопають яму, тей закопують ..., нікого – так: викопали й закидали. і ніхто не плаче, і ніхто не варє їм гобідів, не справляє їм цього похорону. Це так ховали в голодовку людей. «Везуть уже, везуть ондо підводою!». Тай привизут, тай яму їдну викопають, тай закидають чи двох, чи трох у тій ямі. Ни вбирають їх – нічого. Ой Господи! [1, с. 86]. Біблійна заповідь «Не кради!» нівелювалася задля виживання: О, і ше помню, шо не було шо їсти, а за селом був кагат, колись бараболя була і вона померзла, ну кулгоспна і люди туди ходили і роскопували цю, ну вона погнила та бараболя [1, с. 45]. Крадіжки виправдовувалися: не каралися, а, навпаки, прощалися: вони хазяювали, в них ше було шось їсти, али вночі прийшли раз такі вурки, бо то не люди були, витягнули теля, і потягнули його в жито, повели. І там мама... Сосіди! І там мама пішли. І йдуть, але жінка його та й кажи: «Ганя, не йди туди! Ти ж бач, шо вони з обрєзви, вони ж тебе вб'ють, не йди туди!» Мама взяли тай вернулись. Але пройшло, сільки там пройшло – дві ниділі, та й вже те м'ясо минулося, шо вони те теля забрали, зіли. Приходе та жінка та й: «Ганечко, дай молока попиту!» Вже в неї, в теї жінки, ноги попухли, руки. Мама кажуть: «Не варто дати, но ти ж не винна, ти ж не тягнула». Мама дали, її наляли, дали с собою того молока, але всьо рамно вона таке й не вижила, бо бо такі були роки, шо не було шо їсти, та й вона померла [1, с. 57-58].

І все ж, незважаючи на зазначене вище, люди рятували одне одного навіть у таких нелюдських умовах існування: кусочок хліба ми ховали (в садочку), бо ш треба ш додому його принести та й поділити на всіх [1, с. 88]. то це мама нам наляла по крушці, а то через забор – Марусі Калинові хлопчикам, п'ять хлопчиків було [1, с. 97]. Це був голод, холод, біда, але люди були мужні, дружні, допомагали один одному. Всім хотілося жити [1, с. 51].

Майже в кожному з представлених текстів звучить мотив, що немає нічого страшнішого за голод, навіть війна не така страшна. Очевидно, тому в кінці розповідей очевидців Голодоморів звучить побажання молодому поколінню ніколи не пережити такої біди й

сподівання на Бога: А Бог є на небі, і Він всі втримав [1, с. 126]. не дай Боже таке бачити [1, с. 94]. най Бог милує, щоб ви його, щоб вам у сні не снився цей голодомор [1, с. 96]. хай воно в сні не сниця [1, с. 102]. дай Боже, щоб цього не повторялося [1, с. 123]. і шоби мої внуки і правнуки не знали такого, як я пережив [1, с. 131]. нехай Бог милує, хай його ніхто не знає, хай ніхто... [1, с. 135]. хай Бог милує, це страшно, дитино, було, хай його ніхто не бачить, це страшно [1, с. 145]. це страшний суд, дитино, щоб ніхто його не бачив, щоб ніхто не бачив, хай Бог милує [1, с. 146].

Виконане дослідження дозволяє висновкувати, що діалектний текст розширює горизонти мовознавчих студій і прогнозує роботу дослідника на міждисциплінарному рівні. Аналіз тексту крізь призму інформації, що він зберігає, уможлиблює пізнання народної категоризації буття та власного світобачення мовця і як наслідок – вивчення концептуальної картини світу українців, з одного боку, а з другого – оприявлення нашої історії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. «Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згас»: Хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів / Упорядник І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2014. 148 с., диск DVD. URL: https://www.academia.edu/22086782/%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2_%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D1%86%D1%96%D0%B2_%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 19.09.2022).
2. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. Ізмаїл, 2000. С. 9–15.

Людмила Кравчук, Лариса Козельчук

ОПОВІДАННЯ І. ГУБАРЖЕВСЬКОГО ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1932 РР.

У статті автори намагаються привернути увагу до оповідання І. Губаржевського «На нашій – не своїй землі» як до певного джерела про Голодомор.

Ключові слова: Голодомор, І.Губаржевський, джерело, оповідання.